

לקטיגוריה ראיון הארץ, זכויות האדם

רדאי מגיבה על הראיון עם גביזון בהארץ וטוענת כי אין זה נכון שיש לתת אותו משקל נורמטיבי למשטר ליברלי המבוסס על זכויות האדם ולמשטר המבוסס על דת. רדאי טוענת כי הביקורת מחלישה את יכולתו של בית המשפט להגן את זכויות האדם, ולכן היא לא ראויה.

הארץ, 17 בנובמבר 1999

מי מפחד מזכויות האדם? / פרופ' פרנסס רדאי

תגובה זו לדבריה של פרופסור רות גביזון, בראיון שהעניקה לארי שביט, נכתבת תוך הוקרה קולגיאלית וידידות אישית. לא אגיב כאן להאשמתה נגד המערכת המשפטית ברדיפה סלקטיבית של דרעי ונתניהו. לא אגיב כאן לטענה שאין חוקה לישראל, ושבת המשפט הוא שהעניק לעצמו את הסמכות לפסול חקיקה של הכנסת הפוגעת בזכויות האדם המעוגנות בחוקי היסוד; וזאת למרות הקביעה באותם חוקי היסוד לפיה אין פוגעים בזכויות האדם המוגנות בהם "מלבד בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה ובמידה שאינה עולה על הנדרש..."

כאן, אגיב רק לטענתה התיאורטית המרכזית של גביזון. גביזון תוקפת את הניסיון של בית המשפט העליון להחיל חוקה "מערבית-חילונית-ליברלית", ללא התחשבות "בערכים, בתפיסות ובאמונות" של האוכלוסייה שלמעלה ממחציתה הינם "ערבים, דתיים, מזרחיים ומסורתיים". היא טוענת שבכך חרג בית המשפט מתפקידו הראוי באמרה: "כסמכות מוסרית עליונה לא ברור שבית המשפט טוב יותר מעובדיה יוסף. ולא ברור שהערכים העל-חוקיים של הציבור הנאור שבשמש הוא פועל, עולים על הערכים העל-חוקיים של הציבור הדתי" – כאילו שקיימת רטוריקה בין השניים. טענה זו אינה עומדת במבחן, אל במבחן התיאורטי ואף לא במבחן האמפירי.

לעניין התיאורטי: אין כל סימטריה בין משטר חוקתי המושתת על זכויות האדם לבין משטר תיאולוגי המושתת על תפיסה דתית. האידיאל הליברלי-חילוני של זכויות האדם הוא אוניברסאלי, פלורליסטי ושוויוני. כל פרט הוא "נושא" של חבילת זכויות האדם הבסיסיות, וביניהן הזכויות לחירות, לחופש הדת והמצפון, לכבוד האדם ולשוויון. מנגד, הדת אינה מעודדת מטרות כגון חופש הבחירה של הפרט, פלורליזם ושוויון. נהפוך הוא, הדת מקדמת מחויבות קהילתית, היררכיה סמכותית, בכלל ופטריארכאליות במשפחה, בפרט. מקומן של תת-קבוצות אלה מובטח דווקא על ידי מערכת זכויות האדם הליברלית. הרי, דרישת תת-קבוצות דתיות במדינה לאוטונומיה מבוססת בעצמה על אותן זכויות היסוד "ליברליות-חילוניות" – כלומר על חירות ושוויון – שאינן מקובלות על פי תפיסתן הדתית. לעומת זאת, נראה כי לא הייתה בנמצא כל הגנה לזכויותיהן של תת-קבוצות חילוניות או של כאלה השייכות לדעת-מיעוט או לדת-מיעוט תחת משטר דתי.

לעניין האמפירי: בית המשפט לא הפעיל באופן אקטיביסטי את סמכויותיו לאכוף את זכויות האדם האוניברסאליות. בכל הקשור לעימות בין היהודים האורתודוקסים לבין המבקשים להגן על זכויות האדם שלהם, פעל בית המשפט באיפוק יתר. בית המשפט לא קיבל עדיין את דרישות הזרמים הלא אורתודוקסים ביהדות לערוך טכסים של גיור או של קידושין. הוא לא התערב

במדיניות בתי הדין הרבניים בכל הקשור למתן גט, אף כאשר מדיניות זו פוגעת קשות בזכויות נשים לשוויון בסיסי במשפחה. בית המשפט לא קיבל את עתירות החילוניים לפתוח את כביש בר אילן, שהוא עורק ראשי, לתנועה בשעות התפילה בשבת, או לפסול את ההפליה בגיוס חילוניים לעומת מתן דחיית גיוס, ההופכת לפטור משרות צבאי, לאלפי בחורי הישיבות. ברם, לאור איפוק זה, מהי האמת מאחורי התסיסה והפילוג בקרב הערבים, הדתיים, המזרחיים והמסורתיים עליהם מדברת גביזון? ראשית, אין לקבל את ההכללה שקבוצות אלו הומוגניות בהתנגדותן לליברליזם – יש ביניהן הדוגלים בליברליזם דמוקרטי. שנית, לא כולם זועמים על האקטיביזם השיפוטי – לו לערבים למשל, הייתה טרוניה על בית המשפט העליון היא ודאי הייתה נגד סירובו של בית המשפט להיענות לעתירות שהוגשו מטעם גופים ערביים להתערב באופן אקטיביסטי במדיניות מפלה, לטענתם, מצד הממשלה או מצד המחוקק. שלישית, הזעם העיקרי של היהדות האורתודוקסית מופנה כנגד התערבות בית המשפט בשלוש סוגיות: הענקת זכות לגרושה לקבל בבית הדין הרבני חלק שווה של רכוש בני הזוג, זכות הומוסקסואלים לתנאי עבודה שווים, והזכות לנשים ולזרמים לא אורתודוקסיים של היהדות לשבת במועצות דתיות ולקבלת תמיכות. היכן תופעת האקטיביזם המשפטי המדאיגה את גביזון? הרי, כפי שהיא בעצמה מודה, לגופו של עניין צדק בית המשפט בפסיקתו הקונקרטית. יתרה מזו, ההחלטות האמורות שאכפו את זכויות האדם היו כולן תחת המטריה של המדיניות הכללית של הכנסת שקבעה את הזכות לשוויון זכויות של נשים ושל הומוסקסואלים בהקשרים אלה.

קשה לשמוע מפי אחת ממייסדות האגודה לזכויות האזרח התקפה על בית המשפט העליון בגין הרטוריקה החזקה שלו בעד עליונות זכויות האדם, ולמרות אכיפתו המינימליסטית את אותן זכויות מול הלחץ והדה-לגיטימציה הבלתי-פוסקים של הסקטור הדתי. הרב עובדיה יוסף אמר על שופטי בית המשפט העליון שאלה יותר גרועים מהגויים, אוכלי חזיר ובוועלי נידות. אם לא בית המשפט העליון מי יעמוד למען זכויות האדם? זכויות האדם אינן ביטוי של הרוב הדמוקרטי אלא סייג לכוח של הרוב המספרי לקפח את המיעוט, ולכן יש לשמור על סמכות "אליטיסטית" לאכוף אותן אפילו נגד רצון הכלל וללא קונצנזוס חברתי. ההתלהבות הפוסט-מודרניסטית של גביזון, הדוגלת ברלטיביזם ערכי, תאפשר לגורמים אנטי-ליברליים להוביל אותנו, באמצעות הכוח הפוליטי, לחברה דוגמאטית ובלתי שוויונית. הייתכן שבכך תראה מנהיגת זכויות האדם הישג לדמוקרטיה?